

Transcriptie interview mevrouw Jos Schmidt-Laken d.d. 13 maart 2019

Inhoudsopgave:

01. Jeugd op Hoge Rijndijk en op de RK Begraafplaats Zijlpoort
03. Rooms-Katholiek geloof, school, opvoeding en vorming
04. Het huis op de begraafplaats Zijlpoort
05. Meisjes-MULO aan Haarlemmerstraat, van school en vervolgdiploma's
07. Begrafenis van NSB-er Mevrouw Paardekooper
08. Laatste oorlogsjaren
10. Bombardement december 1944
12. Werk (V&D, Marine en Grofsmederij) en au-pair in Engeland
13. Terug naar Leiden, werk bij Grofsmederij
14. Leert man kennen, huis gekocht in de Händelstraat
15. Positie als vrouw, Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen

Foto's:

20. Klassenfoto Heilig Hartschool 5^e klas met Juffrouw Lub
21. Schoolfoto Heilig Hartschool 5^e klas
22. Huis op de RK Begraafplaats Zijlpoort
23. Met jongere zus en step bij het huis op de RK Begraafplaats Zijlpoort
24. Met jongere zus en geitje
25. Grofsmederij
26. Foto Jos Schmidt toen ze circa 27 jaar was.
27. Diploma Typiste 1949
28. Diploma Stenograaf 1949
29. Diploma stenograaf Engels 1959
30. Artikel over begrafenis Mevrouw Paardekooper 1941
31. Artikel 'Oase van Rust' over RK begraafplaats Zijlpoort (1)
32. Artikel 'Oase van Rust' over RK begraafplaats Zijlpoort (2)

Opmerking vooraf: Een enkele keer voegt de heer Schmidt, echtgenoot van mw. Schmidt-Laken, iets toe. Dit is in het interview tussen rechte haken opgenomen [].

I-1: U bent mevrouw Schmidt-Laken en ik mag Jos zeggen en u bent geboren 31 augustus 1933.

G: Dat klopt helemaal.

I-1: Dus u bent nu, als ik het goed reken, 85 jaar.

G: Ik zit in mijn 86^e levensjaar.

I-1: U zit in uw 86^e levensjaar. Ik ga net doen of we het voorgesprek niet hebben gehad, want voor een stukje wordt dit een herhaling. Dus eigenlijk wil ik bij uw jeugd beginnen. U heeft al verteld dat u een van de acht kinderen bent.

G: De oudste van de acht. En ik ben op de Hoge Rijndijk [nr. 68, ook wel 68H, later 76] geboren en daar heb ik twee jaar gewoond.

I-1: Ter hoogte van wat bent u geboren?

G: Daar zit er zo'n bloemenzaak, Azarum, daar ben ik geboren. Mijn vader had een tuinderij richting Meerburgerkerk en dat was een ideale plek om te gaan wonen.

I-1: Dus hij had een tuinderij aan de andere kant?

G: Aan de andere kant van de Hoge Rijndijk, voorbij de brug.

I-1: Was dat een bovenhuis of een benedenhuis?

G: Nee, dat was een benedenhuis.

I-1: U was een van de acht, geboren in 1933, en in 1948 kwam het laatste kind.

G: Toen was ik 15 jaar.

I-1: Hoeveel meisjes, hoeveel jongens?

G: Er waren drie jongens en vijf meisjes.

I-1: En onder u zat nog een jongere zus?

G: Wij scheelden 14 maanden; dat had je vroeger zo. Alles ging vlot achter elkaar; mijn moeder heeft in 15 jaar tijd acht kinderen gekregen. Dus ga maar na. In de oorlogsjaren was de periode iets langer ertussen. Maar '33, '34, '36, '37 en toen kwam er '40, '46 en '48.

I-1: Tussen '40 en '46 zaten de oorlogsjaren.

G: In '43 ook nog een, Theo, die werd in '43 geboren.

I-1: Wat voor gezin was dat?

G: Nou ja, het was wel een groot gezin natuurlijk. Er gebeurde veel. En ik, als oudste, werd al vrij jong, mijn zusje ook, werd al ingeschakeld. Dus 's avonds afwassen en al jong mocht ik strijken, of dat werd toen gezegd. Mijn moeder zei heel trots tegen haar kennissen: "Ze strijkt al al het platte goed". Ik was toch wel een vrij handelbaar kind; ik protesteerde niet zo gauw. Dat kwam pas naderhand natuurlijk. Mijn moeder was ook uit een groot gezin; die was de oudste van twaalf. En mijn vader was uit een gezin van zeven, die was de tweede of de derde, ik weet het niet precies meer. Maar dat had je allemaal vroeger allemaal, grote gezinnen. Je vriendjes en vriendinnetjes van school, die kwamen ook allemaal uit een groot gezin. Dus dat was gewoon.[Theodorus Adrianus Bernardus Laken, geb. 6-9-1904 als zoon van Bernardus Johannes Laken, tuinder, en Johanna Maria Verbij, was het tweede kind, maar na het overlijden van Wilhelmina Theodora Maria, geb. 4-5-1903, op 1-8-1919, was hij de oudste]

I-1: Dus het was ook gewoon dat je als oudste streek en afwaste?

G: Ja, je werd altijd wel ingeschakeld. De anderen natuurlijk ook wel, maar ik denk wel het meeste.

I-1: Want werd je als oudste ingeschakeld of als oudste meisje?

G: Ik was het oudste meisje; er waren eerst twee meisjes en toen kwamen er twee jongens.

I-1: Die gingen ook strijken?

G: Nee, dat niet. Ik weet wel dat mijn oudste broer in de vakantietijd, als er werd schoongemaakt, dan hielp die ook wel. Tegenwoordig wordt er niet echt meer schoongemaakt, maar vroeger was dat ook gebruikelijk. Dan werd kamer voor kamer helemaal leeggehaald en overhoop gehaald en de bedden gingen naar buiten.

I-1: Dat was eens per jaar?

G: Dat was eens per jaar in het voorjaar. Dat hield ook verband met de kachels die gestookt werden; dat gaf veel stof en zo, die kolenkachels. Op de Hoge Rijndijk kan ik me niet zo veel meer van herinneren; daar ben ik maar twee jaar geweest. Toen mijn vader zijn werk bij de begraafplaats bij de Zijlpoort kreeg, daar hadden we een vrij groot huis, met een woonkeuken. Daar hadden we een soort kolenfornuis en dat was wel fijn; daar kon je ook leven in de keuken, zeker in de wintertijd.

I-1: Waren er ook op andere plekken in het huis kachels?

G: Nee, alleen maar in de huiskamer een haard, en dan hadden we voor nog, dat noemden ze het salonnetje, daar stond ook een kachel, maar die rookte altijd. Die schoorsteen die daar zat, zat tegen de kapel aan en die trok niet goed, dus dat was altijd armoe.

I-1: Dan hebben we het over de woning bij de begraafplaats?

G: Bij de Zijlpoort aan de Haven; daar woonden we toen.

I-1: Dus die trok niet zo goed; daar kwam allemaal rook?

G: Ja, echt wel heel armoedig.

I-1: Was het een arm gezin?

G: We waren niet echt arm als ik me zo vergelijk met andere kinderen van school; dan niet, want mijn vader had een tamelijk redelijk inkomen en de woning was vrij [bij zijn aanstelling per 1-4-1935 was zijn salaris vastgesteld op 100 gulden per maand; hij nam afscheid wegens pensionering op 31-8-1969 en overleed 4-7-1984]. Bovendien had hij nog een paar akkertjes van de tuinderij. Dat land was van zijn vader, dus daar heeft hij altijd nog een paar akkertjes aangehouden en daar ging hij dan 's morgens heel vroeg of zaterdags ging die daar aardappelen en groenten en wat hadden we nog meer, aardbeien en dergelijke. Ja, dat hadden we wel.

I-1: Dus uw vader had een dubbele baan?

G: Het was zijn hobby eigenlijk.

I-1: Hij was eigenlijk doodgraver?

G: Hij was tuinder van beroep. Maar dat heb ik vorige keer al verteld. Dan had je in de jaren '30 de crisisjaren; voor een schuit groenten kreeg hij dan acht gulden. Daar was die dan 's morgens om vier uur voor opgestaan om die schuit te vullen en dan naar de veiling. Maar dat leverde natuurlijk niet echt op, want wat ging daar niet allemaal af. Dat was dan een of twee keer per week en bovendien, zijn bank ging ook failliet. Dat had je vroeger, Raiffeisenbank. Dat was niet haalbaar meer, en toen kon hij koster worden van de Hartebrugkerk of opzichter van de begraafplaats aan de Zijlpoort. En toen heeft hij voor de begraafplaats gekozen. Hij was het buitenwerk gewend en dat leek hem wel wat.

I-1: En dan hebben we het over 1935 ongeveer? Toen is die bank failliet gegaan, toen moest hij de tuinderijen opgeven?

G: Het land was er toen nog wel, vandaar dat een neef, ene Dirk van Galen, die naam daar komen we straks nog wel op, en mijn grootvader zaten daar dus. Mijn grootvader was ondertussen ook al oud, en had daar nog wat groenten en zo; zijn poes zat daar ook. Hij had een poes daar, voor de muizen en weet ik wat. Hij moest regelmatig naar de tuin vanwege zijn poes. Of hij nog veel deed in die tijd, dat kan ik me eigenlijk niet meer zo herinneren.

I-1: Was dat een leuke opa?

G: Nou ja, dat was mijn opa; het was niet echt een gezellige opa. Hij was niet kwaad, maar hij was zeer rechtschapen en een rechtvaardige man en zeer aan het geloof, katholiek allemaal. Daar was hij zeer streng in.

I-1: Strenger dan uw ouders zelf?

G: Mijn vader was ook zo opgevoed, die was ook streng in het geloof. Mijn moeder niet, die was wat soepeler. Maar mijn vader, die had vijf zusjes en hij had nog een broer. Dat waren ook zeven kinderen. Mijn moeder kwam uit een gezin met zeven meisjes en de rest jongens.

Ik werd als 14/15-jarige van school gehaald. Maar mijn moeder vertelde altijd: die was twaalf jaar toen ze thuis kwam. Want die hadden thuis een slagerij en een groot gezin en daar moest natuurlijk ook altijd gewerkt worden. Het was daar een vette boel vanwege de slagerij. Die werd er ook aan gezet.

I-1: Nog een stapje terug: u vertelde net dat uw gezin wat rijker was dan uw vriendinnen. Hoe merkte je dat nou in die tijd dat je vriendin wat minder geld had?

G: Geld hadden we toen natuurlijk eigenlijk niet. Ja, op een gegeven moment kreeg je een zakcentje, nou, wat was het, een kwartje in de week of zo.

I-1: En was dat meer dan je vriendin?

G: Nou, daar heb ik eigenlijk nooit zo op gelet. Wij hadden het toch niet echt slecht, nee, dat niet.

I-1: Geen kleren waarvan u zegt: nou, dat is helemaal afgedragen?

G: Van de andere kinderen. Daar lette ik nooit zo eigenlijk op. Ik kreeg als oudste natuurlijk vaak nieuwe kleren en schoenen; die gingen daarna naar de zusjes. Zo ging het. Want ik weet wel, mijn zusje die in 1940 geboren is, en dat was natuurlijk in de oorlogstijd, die zei: "Goh mam, ik wil ook wel eens wat nieuws". Zo ging dat.

I-1: Dus dat gaf wel een beetje scheve ogen?

G: Ja, natuurlijk, dat was een beetje moeilijk; ergens kon je daar wel in komen.

I-1: Maar u zat in de gunstige positie?

G: Ik zat in de goede positie. Ik moest er wel wat voor doen. Wat dat betreft, nee, we hadden het niet echt slecht. Want als ik wel eens verhalen van Daan, mijn man, hoor, dat was toch heel anders.

I-1: Hoe merkte je dat? Uw ouders dachten dus een beetje verschillend over het geloof. De een was wat strenger en de ander was wat vrijer. Hoe merkte je dat, als dochter, dat er verschillen in zaten?

G: Hij informeerde wel. Wij gingen 's morgens naar de school-mis, die had je toen nog, en hij vroeg of je gebiecht had en dergelijke. En voor het eten en na het eten gezamenlijk bidden en 's avonds op je knieën voor het avondgebed. En in de meimaand en in de oktobermaand werd het rozenhoedje gebeden. Dat waren zo van die dingen. Mijn vader was zelf ook koorzanger. Die ging ook wel vaak naar de kerk, want dan moest hij zingen. Dan ging hij 's morgens heel vroeg naar de communie en

naderhand ging hij naar de mis en daar zong hij. Wij werden natuurlijk ook 's avonds naar het lof gestuurd. En je had in die tijd ook de Mariacongregatie, speciaal voor meisjes had je dat. En ook voor jongens.

I-1: Wat was de Mariacongregatie?

G: Dan werd je ook in de kerk verwacht. Dan werd er iets verteld en er werden liedjes gezongen en er werd gebeden en er werd wat verteld vanuit de Bijbel of van heiligen.

[De heer Schmidt: Als ik er even tussen mag komen, dat was als je niet meer naar de lagere school ging].

I-1: Dus als je niet meer naar de lagere school ging, ja, ik ben zelf protestants opgevoed, een soort bijbelkring?

G: Ja, zoiets.

[De heer Schmidt: Het werd ook wel Lering genoemd].

G: Lering was meer als je je plechtige communie deed, als je van school af ging, dan deed je je plechtige communie en dat was dan ook iets heel speciaals. Maar als je in de eerste klas of in de tweede klas zat, dan werd je opgeleid voor de eerste communie.

I-1: Dan ben je een jaar of zes, zeven?

G: Ja.

I-1: Dan heb je ook de tweede communie?

G: Nee, dan heb je de plechtige communie en dat was het einde van de zesde klas.

I-1: U zei: ik was als kind een vrij gevoelig kind.

G: Ja, ik schikte me wel.

I-1: Ook als u naar de Mariacongregatie ging?

G: Ja, dat hoorde erbij. Je vriendinnetjes van school die waren daar ook, dus dat was na afloop een beetje geinen natuurlijk; dat was altijd wel leuk.

I-1: Alle vriendinnen van school gingen daar naar toe?

G: Ik zat op een katholieke meisjesschool. Vroeger was dat natuurlijk heel anders: je ging naar een katholieke school, je ging naar een katholieke vervolgschool of naar de MULO. Ja, zo ging alles.

I-1: Waar stond de katholieke meisjesschool waar u naartoe ging?

G: Die stond op de Herensingel [Lusthoflaan 2, uitgaande van de Inrichting voor Liefdadigheid voor Rooms-Katholieken], de Heilig Hartschool, Rooms-Katholieke Parochiële Meisjesschool was dat.

I-1: Staat dat gebouw er nog eigenlijk?

G: Tegenwoordig heet het De Singel en daar ben ik dus op school geweest. Ik ben nauwelijks op de kleuterschool geweest, een paar weken maar. Mijn moeder heeft me eigenlijk altijd thuisgehouden. Het was wel makkelijk dat ik de andere kindertjes, die kleintjes die onder mij waren, bezighield. Toen al. Dan had mijn moeder me naar school moeten brengen en dat was natuurlijk ook een beetje moeilijk. Maar op een gegeven moment heeft ze ook wel iemand ontmoet die mij naar school kon brengen en toen ben ik nog een paar weekjes op de kleuterschool geweest.

I-1: Vond u het leuk om naar school te gaan?

G: Nee, ik vond het niet zo geweldig. Nee, want ik was daar helemaal vreemd, ik was dat niet gewend. Ik was thuis en daar had ik natuurlijk alle vrijheid. Want wij hadden veel ruimte om het huis. Dus wij konden daar heerlijk spelen en dergelijke. Maar toen ging ik naar de school, de basisschool; nou, dat vond ik wel leuk. Het was een heel aardige juf.

I-1: Een non neem ik aan?

G: Nee, het was geen non, ene juffrouw Pleij. En dat was een heel aardige vrouw en daar had ik het wel naar mijn zin.

I-1: En waar was ze dan aardig in?

G: Ze was vriendelijk. Want ik heb ook andere leerkrachten gehad, nonnetjes en zo, die waren niet zo vriendelijk. Want, ik weet wel, we hebben naderhand een reünie van deze school gehad. Toen bestond hij zoveel jaar. En toen was zij als hele oude dame, toen was zij daar ook op die reünie. Dat was wel heel erg leuk. Het was een tante van een van de meisjes die bij mij in de klas zat, Riet Pleij, dat was haar tante.

I-1: En gedurende de hele oorlogstijd is die school doorgegaan?

G: Het laatste jaar heb ik twee trimesters gemist in 1945. Dat kan ik zien aan mijn rapport: er stonden geen cijfers. Toen kon er niet gestookt worden en zo.

I-1: Dat was de hongerwinter?

G: Dat was de hongerwinter '44/'45. Want in 1945 ben ik van de school gegaan en toen in 1945 ben ik op de Meisjes-MULO gekomen en dat was op de Haarlemmerstraat [nr. 34].

I-1: En thuis, kon daar wel gestookt worden?

G: Jawel, omdat wij op dat kerkhof woonden, daar werden wel bomen omgezaagd en dan hadden we hout en zo. Ja, dat wel. Het was wel akelig soms, van dat natte hout, omdat dat siste.

I-1: En dat mocht ook gewoon, een boom, want iedereen wilde wel graag een stuk hout?

G: Dat was in de oorlog. Dan zijn er wel eens drama's geweest, want op een gegeven moment waren er ik weet niet hoeveel mensen op het kerkhof aan het zagen. Toen heeft mijn vader de politie gebeld, want dat kon natuurlijk niet. Maar goed, wij hadden wel hout. Dat was het zure.

Dat was mijn schooltijd; dat is wel leuk geweest natuurlijk. Je ging er gezamenlijk naar toe met vriendinnetjes. Het ene jaar ging leuker dan het andere. Ik had in de vierde klas zuster Geertruida, dat was ook een hele lieve non. De vijfde klas had juffrouw Lub [mej. M. Lub], dat was niet zo denderend. Ik heb een hele grote foto waar we in die klas zaten. Toen er die reünie was, toen vroegen ze ook foto's. Dit is de vijfde klas met juffrouw Lub. [foto vijfde klas met juffrouw Lub].

I-2: Mag ik daar een foto van maken, mogen we die ook plaatsen?

G: Ja, natuurlijk. Het is niet zo'n geweldige foto.

I-1: Wie was juffrouw Lub, de donkere dame?

G: Ja, hier staat juffrouw Lub: een hele strenge dame. Hier sta ik; ik was vrij klein. Hele lange vlechten had ik.

I-2: Even kijken of ik dat goed kan zien. Dus helemaal rechts bovenin?

I-1: En was u ook een zoet kind op school?

G: Jawel, ik geloof niet dat ik veel problemen heb gemaakt.

Hier zijn nog wat foto's van de oprijlaan en van het huis waar wij woonden. En van de Grofsmederij. [twee foto's van het huis bij de begraafplaats Zijlpoort en een van de Grofsmederij].

I-1: Een heel groot huis; hier woonde u dus.

[Er worden nu wat foto's bekeken van huis, Grofsmederij, kapel].

I-1: Mocht u in het kapelletje komen als kind?

G: Jawel.

I-1: En daar speelde u ook?

G: Nee, maar als er niets aan de hand was, dan gingen wij wel eens even de kapel in. Want kijk eens hier, het huis sloot tegen de kapel aan.

I-1: U had aan de achterkant geen ramen, want dat was een blinde muur.

G: Ja, dat was een blinde muur.

[Weer foto's bekeken].

G: En hier was dan de fabriek, dat was bij de Zuidsingel. Daar heb ik dus echt gewerkt. Want je had ook nog een fabriek aan het Waardeiland, bij de Hoge Rijndijk.

I-1: Is het nou zo dat uw jeugd, als oudste van acht, een beetje hetzelfde is als die van uw moeder?

G: Ja, nou ja, mijn moeder werd ook al heel jong ingeschakeld; dat vertelde ze dan natuurlijk en dat was ook een groot gezin. Ze had een zusje onder haar, die had TBC; dat was toen een heel ernstige ziekte. Daar vertelde ze dan over, dat ze maar lag te huilen en te bidden van "Heilige Jozef, help me toch". Dat vertelde ze me en dat vond ik ook heel ontroerend. Maar die is op 15-jarige leeftijd overleden. [Cornelia Johanna Vreeburg, geb. 17-8-1905, overleed 22-8-1920] Dat was in dat gezin het drama. En dan die slagerij, dat was hevig werken en zo voor dat grote gezin. Maar toen naderhand kreeg een van de jongere zusjes die geboren werd, de naam van dat meisje dat toen overleden was, Cornelia, Con, de een na jongste. [Cornelia Johanna, geb. 18-8-1921]

I-1: Maar wat dat betreft is de jeugd van uw moeder vergelijkbaar met uw jeugd?

G: Dat wel ja. Mijn moeder kon altijd wel leuk vertellen. Want ze hadden op de Haarlemmerstraat een slagerij. Je had natuurlijk allerlei winkels en daar vertelde ze ook over, hoe dat was.

I-2: Hoe heette die slagerij?

G: Slagerij Vreeburg. Mijn moeder heette Vreeburg.

I-1: Staat dat pand er nog?

G: Nummer twaalf; er zit nu een kousenzaak, Gejo. Na de oorlog ging ik dus naar de Haarlemmerstraat [nr. 34], naar de Meisjes MULO. Een stuk verder, dat was wel 20 minuten lopen. Soms als ik een paar centen had, vijf centen, dan ging ik met de Gele Tram. Die stopte bij de Havenbrug en dan kon je net twee haltes mee. Vijf cent. Dat gebeurde natuurlijk niet zo vaak, maar we gingen ook tussen de middag naar huis. Je had wat langer pauze; dat wel.

I-1: Want u at warm tussen de middag?

G: Ja, nou, dat niet, dat kan ik me niet zo goed herinneren. Ja, we aten toch wel warm, ja, dat aten wij vroeger wel. Dat was vroeger meer gebruikelijk, dat je warm at. Dat was wel een aardige tijd. Mijn zus die onder mij kwam, die kwam ook daar op die school en die kon heel goed leren. En toen waren er heel veel leerlingen en die mocht een klas overslaan. En toen zat ze bij mij in de klas, geloof ik, op een gegeven moment.

I-1: Wat vond u daarvan?

G: Nou ja, goed, ik vond het allemaal wel best. Zij was wel verder dan ik eigenlijk.

I-1: U was daar niet jaloers op?

G: Nou nee, dat niet. Aan een kant was het wel leuk, want we gingen samen naar school. Dat was die periode dat het jongste kind aangekondigd werd. En toen zei mijn moeder op een gegeven moment: "Nou, dan moet jij dan maar thuiskomen".

I-1: U gaat zo snel. Want u ging dus naar de MULO. Maar u had ook misschien thuis kunnen blijven of alvast aan het werk gaan of naar de Huishoudschool?

G: Nou, dat kon toen niet, want je moest tot je 14^e, 15^e jaar op school blijven. Mijn moeder was toen twaalf jaar, die mocht toen van school af. Maar omdat ik er toen netaan af kon, moest ik, toen werd ik van school gehaald.

I-1: Maar u ging niet naar de Huishoudschool of bestond die toen nog helemaal niet?

G: Die bestond wel.

I-1: Waarom ging u niet naar de Huishoudschool?

G: Nee, ik ging naar die Meisjes-MULO. Nou ja, hoe kwam dat? Ik zat op een nonnenschool en die nonnenschool had ook de Meisjes-MULO. Dus als je een beetje kon leren dan ging je naar die school. Heel veel kinderen gingen naar de Huishoudschool; dat was ook wel heel gebruikelijk. Naderhand dan werden ze ergens dienstmeisje of verkoopster. Dat was het. Mij is het dus gelukt dat ik daar terechtgekomen ben. Nou, toen kwam ik dan thuis tot mijn grote verdriet.

I-1: Een ochtend lang huilen [had ze verteld in het kennismakingsgesprek].

G: Een middagje gehuild, maar je ging aan de gang, want ik was een kind dat zich toch schikte. Dan was je thuis en je moest van alles doen, wat ook wel gezellig was; er waren altijd de begrafenissen en dan kwam de pastoor even of de kapelaan, die kwam dan even koffie drinken. Dat was dan ook allemaal wel gezellig. En dan kwamen al die rijtuigen met die koetsiers en die maakten ook wel eens een praatje, dus er was ook nog wel gezelligheid hoor, dat wel. Maar goed, het was dan toch, je jeugd was dan wel voorbij.

I-1: U miste uw vriendinnen?

G: Ja, dat was er niet meer bij. Na schooltijd gingen de anderen, die moesten huiswerk maken, en ik zat thuis. Maar goed, aan de andere kant, toen zei mijn moeder: "Dan moet je maar naaien leren". Ze had een of andere kennis, die was een lerares, die gaf overdag naailessen. Daar ben ik toen terecht gekomen. Op het Rapenburg had die vrouw een groot huis. En op het bovenhuis, daar heb ik dan leren patroontekenen en leren naaien. Met handwerken had ik altijd mooie cijfers; ik was wel handig met mijn vingers.

I-1: Dus dat was heel leuk.

G: Maar op een gegeven moment ben ik dan ook, toen was ik een paar jaar thuis en dat deden ook die nonnen, gaan leren typen. Ik heb die diploma's gehaald. Dus daar heb ik leren typen en met Nederlands steno ben ik bezig geweest en heb ik ook mijn diploma gehaald.

I-1: Allemaal in de periode dat u in het gezin moest helpen. Dus uw moeder was dan wel iemand die zei: "Je moet misschien wel helpen, maar je moet je wel verder ontwikkelen".

G: Ja, ik mocht dat allemaal wel. Even kijken waar al die diploma's zijn. Dit is het diploma snelheid, dus dat was stenografie.

I-1: Toen was u al 26, begrijp ik; dit is van '59.

G: O, hoe kan dat? Dit is '49. O, dat is mijn Engelse steno en dit heb ik gehaald in 1949.

I-1: Toen was u dus net thuis eigenlijk.

I-2: Mag ik er foto's van maken?

G: Ja, natuurlijk.

I-1: Zei uw moeder: nou, ga dat nou maar doen, of zei uw vader dat?

G: Nou nee, ik had dat met mijn moeder daarover en die vond dat wel wat natuurlijk. Dat was 's middags ook; daar was dan wel gelegenheid voor. Nou, net als dit, dit heb ik naderhand gedaan. En ik ben dan ook bezig geweest met Nederlandse handelscorrespondentie en Franse handelscorrespondentie en dit heb ik gehaald toen ik uit Engeland kwam.

I-1: Was dat gewoon in '48/'49 dat je als vrouw allerlei diploma's ging halen?

G: Ja, want ik weet van mijn vriendin ook, die had dan de MULO en die had een diploma. Mijn zus Karien ook, die had ook een diploma. Die gingen 's avonds naar de Handelsschool, die gingen 's avonds diploma's halen. Dan haalden ze zo allerlei diploma's, van stenotypen, Nederlandse handelscorrespondentie, Duits. Karien heeft heel veel gedaan aan Duits; ik ben met Frans bezig geweest en met Nederlandse handelscorrespondentie. Ja, dat kon allemaal, dat was allemaal mogelijk.

I-1: Maar er was dus niet zoiets als – ik ben natuurlijk van een andere generatie, maar er was niet zoiets: als vrouw is je belangrijkste recht je aanrecht, wat wel eens gekscherend wordt gezegd. Maar er werd echt aan educatie gedacht?

G: Ja, mijn moeder had dan wel wat andere ideeën, die had mij wel naar een of andere school willen laten gaan. Maar de omstandigheden zijn natuurlijk zo geweest dat dat niet gelukt is, maar ik kreeg toch wel de kans en de gelegenheid om diploma's te halen, zagezegd. En dat ging allemaal in stukjes.

I-1: En u zette zich er ook voor in, u had niet zoiets: ik heb daar helemaal geen zin in?

G: Nee, dat niet; ik wilde dat wel graag, ik vond dat wel leuk.

I-1: Ik zit even te kijken, we hebben nu de eerste.

G: We hebben het nog niet over de oorlog gehad. Over de begrafenis van die NSB-er, mevrouw Paardekooper. Ik heb ook een bombardement meegemaakt.

I-1: Zou u dat verhaal van mevrouw Paardekooper nog eens willen vertellen?

G: Ja, nou ja, dat was dus in 1941. Dat verhaal kwam bij mijn vader terecht, dat er dus een NSB-er begraven zou worden en dat daar geen toestemming voor was, en niet gegeven kon worden. Maar dat ging toch allemaal door, want het was zeer dwingend.

I-1: Geen toestemming van de katholieke kerk?

G: Van de katholieke kerk, ja. Er kon geen mis zijn en zo. Maar ja, dat was toch wel allemaal een beetje vreemd, want die vrouw was in Amsterdam overleden en die had daar een of andere kapelaan meegemaakt. Ze was in een ziekenhuis overleden.

I-1: Een Leidse vrouw?

G: Ja, want haar meisjesnaam is Van Galen, dus misschien is ze nog wel familie.

[De heer Schmidt: Van jouw familie, vaderskant]. [Wilhelmina Catharina van Galen, geb. 18-2-1888 te Leiden als dochter van Johannes Bernardus van Galen, bloemkweker, en Maria Catharina Laken, tr. 23-11-1910 Adrianus Petrus Paardekooper; zij overleed 24-6-1941 te Amsterdam, maar woonde te Hillegom, waar haar overlijden op 27-6-1941 ingeschreven werd. M.C. Laken was een dochter van Theodorus Laken en Catharina Maria Overdijk en een zus van Wilhelmina van Galen die trouwde met Theodorus Laken, ouders van Bernardus Johannes Laken, geb. 3-1-1878, die de vader was van Th.B.A. Laken. Broer en zus trouwden dus met zus en broer. Daardoor waren W.C. van Galen en B.J. Laken van twee kanten neef en nicht. Dat Th.B.A. Laken moeite had met het begraven van de nicht van zijn vader, kan men zich voorstellen. De eerste vergadering van het bestuur van de begraafplaats na het voorval was er helemaal aan gewijd (al is er niets inhoudelijks genotuleerd) en er is een rapport naar de bisschop in Haarlem gestuurd]

G: Van mijn vaders kant. Je kan het verhaal natuurlijk lezen. Mijn vader heeft natuurlijk een heel verslag moeten maken en dat is op een gegeven moment bekend geworden. Hij moest toch de poort opendoen en er moest toch een graf klaargemaakt worden. Want ze moest de kuil in natuurlijk. En het gekke is, er is wel een verlov van begraven, maar dat is in de boeken niet terug te vinden en dat is heel gek. Het is ook niet te vinden waar ze is begraven; dat is heel vreemd.

I-1: Weet u nog waar dat graf is?

G: Nee, want wij moesten binnenblijven. Maar mijn vader heeft toch ook wel iets duisters gedaan, want hij mocht geen toestemming geven, hij moest eigenlijk weigeren. Maar hij zat met een gezin met zoveel kinderen; het was overmacht.

[De heer Schmidt: eigenlijk hebben ze die man niet goed behandeld, want hij werd er voor gezet].

G: Het bestuur liet zich verder niet zien?

[De heer Schmidt: Ik heb het gezien, ik heb die stoet langs zien gaan. Ik ging naar school, ik was elf jaar, op de Haven om half twee ongeveer kwam die stoet langs en ik denk, zeker 100 van die WA-lui, in uniform].

G: Allemaal in het zwart. Wij hebben voor het raam gestaan.

I-1: De poort was dicht?

G: Ja, mijn vader moest dan toch de sleutels geven. Dat heb ik vorige keer geloof ik ook verteld, dat was zo'n vierkant en daar zat zo'n slot aan. Maar die man gooide dat, het waren van die metalen hekken en dan ging dat daar zo omheen, als een soort beugel, en die gooide hij weg.

I-2: Welke man was dat?

G: Zo'n zwartjak, die allemaal in dat uniform waren. Die gooide ze zo over de heg; daar had je een slootje en daar kwam het in terecht. Nou, toen heeft die begrafenis plaatsgevonden.

I-1: En u zat in huis?

G: Wij zaten binnen voor het raam te kijken. Dat wel, want het was toch wel een beetje opwindend, eigenlijk.

I-1: Was het eng of was het opwindend?

G: Nou ja, eng, het was toch een soort opwindend, het was iets buiten het gewone. Want de gewone begrafenis, dan zag je zo'n stoet aankomen en die draaide dan zo achter het huis. Daar had je een heel groot terrein en daar draaiden die koetsen. Vroeger had je veel koetsen en die grote lijkwagen, die kon daar draaien, dus daar was wel ruimte. Dit was toch eventjes anders. Maar goed, in het verslag staat dan het hele verhaal. Ik ben er naderhand meer mee bezig geweest toen dat verhaal kwam. Dan ben je meer bewust van de situatie. Dat was ik in die tijd niet. Ik was zeven á acht jaar. We hadden wel last van die Duitsers. Vlakbij werden die V-2's afgeschoten; die waren daar gestationeerd. Die Duitsers hielden dat natuurlijk erg in de gaten. Die begraafplaats was natuurlijk een uitkijkpunt waar ze dan kwamen. Dus we hadden dan toch wel vaak dat Duitsers op de laan liepen.

I-1: En wat vonden uw ouders van de Duitsers?

G: Mijn vader had wel met die mensen gepraat; dat waren ook mensen, hè? Die ook gestuurd werden, dat hoorde ik mijn vader wel eens zeggen. Dan had hij met een Duitser gepraat en die zei: "Ik heb ook een gezin thuis, ik heb ook acht kinderen thuis", zo iets. Nou, daar had mijn vader wel begrip voor.

I-1: Dus die sympathiseerde wel met de mens, maar niet met de Duitser, moet ik het zo een beetje begrijpen?

G: Ja, nou ja, met die NSB-ers was het echt wel wat anders, want dat waren Nederlanders.

I-1: Die waren erger dan de Duitsers?

G: Ja, ja, want een zuster van mijn vader die was ook bij de NSB en die zijn ook nog wel eens een poosje bij ons in huis geweest op de een of andere manier. Zij zat dan 's avonds zo van: "Duitsland wint! Duitsland wint!"

I-1: Dat was in de oorlog?

G: Dat was in de oorlog en haar man die is in Rusland geweest. Zij is toen naderhand ook naar Duitsland gegaan met haar kinderen, twee nichtjes, twee dochters. En toen is zij daarheen gegaan.

I-1: En is het contact tussen die twee families wel gebleven?

G: Toen de oorlog voorbij was. Zij heeft een poos in de gevangenis gezeten en hij natuurlijk ook en die kinderen zijn toen bij mijn grootouders geweest. Het gekke was, die kinderen waren bij ons. En dan zaten we op het kerkhof te spelen en dan kwamen er vliegtuigen langs en dan zeiden wij: "Die rot-Duitsers!" En dan hadden zij het over die rotte Tommies. Ja, dat zijn de dingen die je je herinnert, en dat vond ik een beetje gek, het zijn toch rot-Duitsers. Ja, dat waren toch de nare dingen. Maar goed, er was geen echte discussie meer over.

I-1: Nee, u had het niet met uw vader of met uw moeder daarover, maar u was natuurlijk ook maar acht jaar, waarom zijn het nou rot-Duitsers en waarom zegt mijn nichtje rot-Engelsen? Daar werd niet aan tafel over gesproken?

G: Nou nee, we hadden als kind ook een andere belangstelling. Je ging achter de slakken aan en strooide zout of zo.

I-1: Wat voor spelletje was dat nou, met de slakken en het zout?

G: Die slakken kropen over de grond en als je er dan zout op gooide dan gingen ze dood.

I-1: En dat was een leuk spel?

G: Ja, dat was wel leuk. We hadden ook veel dieren. In de oorlog hadden we veel jonge geitjes en een grote stamboekgeit en die gaf ook melk. Wat dat betreft zijn we de oorlog ook aardig doorgekomen. En omdat mijn vader toch die tuinderij nog had.

I-1: Kwamen de burens ook om de melk vragen?

G: Nee, dat heb ik dan nooit gemerkt.

I-1: Was er niet zo'n honger in Leiden zelf?

G: Ja, dat was er natuurlijk wel, bij bepaalde groepen wel. Het was een geluk dat wij dat hadden en een oom van mij, een broer van mijn moeder, die was slager. Want ik kwam uit een slagersfamilie en toen op een gegeven moment werden de geitjes geslacht en zo, van die jonge geitjes. Ik heb nog foto's van die jonge geitjes.

I-2: En die stonden op de tuin?

G: Ja, ook op het kerkhof. Nou ja, voor had je een soort bos en daar waren die beestjes. Er was gras en zo.

I-1: En u had als kind goed te eten?

G: Kijk, hier ben ik dan met zo'n jong geitje en dat is een van mijn zusjes.

I-1: U heeft het donkere haar?

G: Ik ben de donkere, ja. Een broer met een geitje. Kijk, hier is het bos waar die geitjes dus allemaal liepen. Hier nog eentje [foto]. Dat was echt wel leuk. Hier zie je.

I-1: Dit is allemaal in de oorlogstijd?

G: Dat was allemaal in de oorlogstijd, ja. Op een gegeven moment waren er drie jonge geitjes, dat was wel heel schattig. Er kwamen altijd wel buurkinderen kijken, want die vonden dat prachtig.

I-2: Deze bent u ook [foto]?

G: Nee, dat ben ik niet. Dat is dezelfde?

I-2: Nee, dat is een jongen.

G: O ja, dat is een broer van me, mijn oudste broer. En hier ben ik dan met onze Agnes.

I-1: Dit zijn foto's die uw ouders hebben gemaakt?

G: Ja, dat denk ik wel. Hier heb ik nog allerlei negatieven; we hebben naderhand deze foto's nog eens laten maken.

I-1: Het klinkt bijna, want er was dus wel honger in Leiden, maar er was dus niet veel contact met burens die op de tuinderij bijvoorbeeld de boerenkool weghaalden?

[De heer Schmidt: Dat zal best wel eens gebeurd zijn; dat was dan aan de Besjeslaan.]

G: Daar heb ik dan eigenlijk geen weet van of dat ooit gebeurd is.

I-1: En vriendinnen die honger hadden?

G: Ik zat dus op school en dat was ook in de hongerwinter, gingen we tussen de middag eten, dan kreeg je een bordje of een schaalje mee en dan kreeg je eten op school.

I-2: En door wie werd dat betaald?

G: Dat ging van de gemeente uit, geloof ik. Dat weet ik eigenlijk niet precies hoe dat was.

I-2: Of de kerk?

G: Het zou ook de kerk geweest kunnen zijn, maar dat weet ik niet. Maar goed, het was dan door de twee huishoudsters van de school gemaakt of de schoonmaakvrouwen, die deelden dat uit. Er stond een hele grote kit. Soms was dat lekker, maar het was ook wel eens een beetje waterige aardappelschillensoep.

I-1: Dat je nog honger had terwijl je het al op had?

G: Dat niet. Maar het was ook wel dat het lekker was, dat het linzensoep was. En die twee vrouwen moesten uitdelen en dan schepten ze van boven af, maar die linzen zakten naar onderen. En zij namen altijd het restje mee, dus het beste namen ze mee. Dat waren van de dingen die me altijd bijgebleven zijn. Die mensen hadden ook honger natuurlijk.

I-1: Waren er ook joodse kinderen op school?

G: Nee, dat niet.

I-1: En ook niet in de buurt?

G: Nee. Nou, we hadden op het kerkhof wel eens dat de mensen kwamen met een ster op. Die kwamen op het kerkhof en mijn moeder praatte er wel mee. Dat was natuurlijk allemaal niet zo leuk; die mensen waren ergens onveilig. Maar wij hadden natuurlijk niet echt besef van dat soort dingen; daar was je te jong voor.

I-1: En daar heeft u later met uw ouders ook niet over gesproken? Die mensen liepen dan over het kerkhof, wat zouden ze bij ons hebben gedaan?

G: Die kwamen gewoon even kijken, die gingen een wandelingetje maken.

I-1: Dus er was ook geen sfeer in de stad, althans in uw kringen, over de jodenvervolging of rond razzia's of dat soort dingen?

G: Het was toch wel homogeen, een beetje besloten kringetje waren wij dan toch eigenlijk wel. Want wij zaten toch wat afgezonderd van de buurt. Wij gingen wel het hek uit naar de Haven; daar had je winkels, dat wel. Maar het was toch wat meer besloten en er kwamen natuurlijk kinderen spelen, want die vonden dat natuurlijk toch wel prachtig. Maar het was niet zo dat je zegt: we gingen echt naar buiten. Dat niet en zeker niet in de oorlog.

[Pauze]

I-1: Dan gaan we voor we de jeugd afsluiten, het bombardement, wanneer zou dat geweest zijn?

G: December '44; dat was in de hongerwinter. Dat was zo. Ik ging met een groepje mensen, vrouwen of meisjes, waren we uitgenodigd om op een zondag bij boeren te gaan eten tussen de middag. En wij stonden bij de kerk, de Herensingelkerk, de Jozefkerk. We stonden daar zo tegen de muur aan te wachten met een of twee begeleiders. Ik was natuurlijk tien, elf jaar en toen gingen er vliegtuigen en ik zag die bommen naar beneden komen.

I-1: Waren dat Duitse vliegtuigen?

G: Ja, ja.

[De heer Schmidt: Dat waren Engelse.]

G: Engelse, die hadden het gemunt op het punt waar die V2's lagen. Maar die kwamen vlakbij de kerk op die wijk terecht en het was een geschreeuw. Ik was helemaal van de weg, van de kaart door dit alles. Want ik stond tegen die muur en op een gegeven moment hoor ik veel gekletter van glas, alles, en een hoop herrie. En toen op een gegeven moment kwamen er allemaal mensen, huilende mensen, sommigen met dekens en met bloed, die kwamen allemaal naar de kerk. Wij stonden bij de zijingang van de kerk. We bleven met dat groepje toch een beetje bij elkaar staan. Dat was wel dramatisch.

I-1: Was er niet veel lawaai?

G: Lawaai ook. Ik denk dat, ook een beetje daardoor, ik me de hele dag ongelukkig en naar heb gevoeld. Toen gingen we toch nog lopen. Toen gingen we toch nog naar Zoeterwoude en dat was toch een paar uur lopen. En ik weet wel, ik had twee flessen bij me, want mijn vader had gezegd: "Vraag maar melk aan die mensen". Godallemachtig, wat was dat verschrikkelijk. Daar lopen, zo een eind en dan twee van die glazen flessen. Want vroeger had je echt van die liter-melkflessen. En daar liep ik dan mee. Maar goed. Onderweg waren ook nog vliegtuigen die overkwamen. Dat ze dat hebben laten doorgaan! Achteraf begrijp je dat niet. Ik heb me die dag zo ongelukkig en naar gevoeld. Ontzettend. Je had toch een soort emoties 's morgens. Bij die mensen hebben we wel wat

gegeten natuurlijk, ik weet niet eens meer wat we hebben gegeten, en daarna weer naar huis. Nou ja, met de lege melkflessen.

I-1: Oh, met lege?

G: Ja, ze hadden geen vee, dus ook geen melk.

I-2: Dus u nam geen melk mee?

G: Geen melk. Ik kreeg lege flessen mee om te vragen of ik melk kon krijgen. Ze hadden me nog zeven flessen meegegeven ook.

I-1: Eerst stond u tegen die muur met die twee lege flessen met dat enorme kabaal.

G: Ja, en die enorme narigheid van al die huilende mensen, bebloed, en het was 's morgens om negen uur [9:21 u]; sommigen lagen waarschijnlijk nog in bed. Sommigen hadden een deken omgeslagen. Dat was echt heel dramatisch.

I-1: Was dat voor het eerst dat u zoveel gewonden zag?

G: Ja, dat was erg dat ik dat zo meemaakte, he. Ik heb het gelukkig maar één keer meegemaakt, dit.

I-2: Hoe oud was u toen?

G: Het was eind van de oorlog, ik was tien, elf jaar.

[De heer Schmidt: Het was elf [lees: 10] december, op een zondag; de kerk zat vol. Mijn broer zat in de kerk. De kerk had een schuin dak; de bom is er zo overheen gevallen. Naast de kerk heb je de Alexanderstraat. Aan die kant van de kerk was er bijna niets kapot, maar aan de andere kant zijn er ook doden gevallen. En de mensen die zij zag; zij stond aan de andere kant. Tegen de kerkkant aan].

I-1: Waren uw ouders niet heel ongerust, dat ze wisten dat u daar was?

G: Nou nee. Dat kan ik me niet herinneren. Die moeten het toch ook gemerkt hebben. Want hemelsbreed was het, hoeveel meter? Een paar honderd meter.

I-1: Is er nou één bom gevallen?

G: Nou, twee. Twee van die ronde bommen. Dat zal ik mijn leven lang niet vergeten.

I-1: U zag ze zo naar beneden komen?

G: Zo naar beneden komen.

I-1: En u wist dat het bommen waren?

G: Achteraf natuurlijk, dat het bommen waren. Wat was het anders (lachend). Je was je natuurlijk nooit zo van dat soort dingen bewust. We hadden nog nooit een bombardement meegemaakt.

I-1: En er zijn geen familieleden omgekomen in de oorlog?

G: Van ons, nee, nee, dat niet.

I-2: Maar dit was behoorlijk emotioneel.

G: Ja, dit was heel afschuwelijk. En vooral dat we toch nog gingen lopen en zo. Oh mens, wat was dat afschuwelijk. Mijn vader heeft naderhand nog, geloof die dag daarna nog, naar die boerderij gegaan. Maar die zeiden toch ook: "Nee, we hebben geen vee, dus er is geen melk".

I-1: Vertrouwde hij het niet helemaal, uw vader, dat u met twee lege flessen was teruggekomen?

G: Ja, nou ja, er waren natuurlijk veel mensen die bedelden als het ware. Ja, dat hebben wij toch ook wel gehad, dat mensen aan de deur kwamen bellen om een boterham of zo. Of we niets te eten hadden.

I-1: Hoe ging dat dan? Dan werd er aangebeld en dan hoorde uw moeder: "Hebt u een boterham voor ons?"

G: Ja, dan zei ze natuurlijk: nee. Maar ik weet van één keer, toen ging ze de vrouw nog achterna en heeft ze die vrouw nog een paar boterhammen gegeven.

I-1: Ze begon met nee, maar ze kreeg spijt?

G: Ja, spijt. Ja, dat waren van die dingen. Je hoorde toch ook van mensen die de boer op gingen met fietsen met touwbanden en met bakfietsen die naar Noord-Holland gingen. Die verhalen hoorde je wel.

I-1: Maar niet van vriendinnetjes. Dat waren verhalen van wat verder weg?

G: Achteraf hoor je die verhalen; na de oorlog kwamen die verhalen los. Dit was toch wel het meest vervelend.

I-1: Dit is het naaste van die hele periode?

G: Ja, dit is me altijd bijgebleven.

I-2: Mag ik nog even checken of ik het goed begrepen heb? U ging naar de kerk toe om met een aantal mensen eten te halen bij de boer.

G: Nee, het was zondag en dan ging een groepje meisjes, die waren daarvoor uitgenodigd, en die moesten om kwart voor negen bij de kerk verzamelen. Een groepje van acht of tien. En dan was er begeleiding bij. En dan was het de bedoeling dat we bij mensen in Zoeterwoude een warme maaltijd zouden krijgen.

I-2: U ging daar eten. Ondertussen had u lege melkflessen bij u om te kijken of u melk mee terug kon nemen.

G: Ja, die opdracht had ik natuurlijk gekregen van thuis. Ja, ze hadden twee flessen meegegeven. Achteraf denk je: dat ze twee flessen hebben meegegeven! Ja, tjee, zij dachten ook aan het gezin (lacht).

I-1: Ze dachten aan het gezin en u voelt ze nog, die glazen flessen.

G: Bij wijze van spreken.

I-1: Aan het eind van de oorlog bent u twaalf. Nog een paar jaar MULO. Dan gaat u thuis helpen. De vorige keer hebt u verteld dat u op een gegeven ogenblik au pair naar Engeland ging. Wat zat daartussen?

G: Nou, eerst heb ik een paar baantjes gehad. Ik ben een week of zes bij V&D verkoopster geweest in de sinterklaastijd. En toen, op een gegeven moment was ik het natuurlijk zat thuis en zo. Je werd ouder en je kwam meer in verzet. Ja, zo een periode kreeg ik. Eén van de zusters van mijn vader, daar kon ik aardig mee praten en daar ben ik mee gaan praten. Toen zei ze: "Dat kun je best doen. Je kunt best zeggen dat het nou wel genoeg geweest is en dat je wat anders wil". En ik had ook diploma's. Ik kon natuurlijk aan de gang. Toen hebben ze een werkster gekregen. Kwam er iemand eens in de week een hele dag eigenlijk. Die kwam werken. Want er was natuurlijk toch wel heel veel te doen. Dat heb ik natuurlijk ook gedaan. De was voor het hele gezin. Dat was een tobbe met een plank en een borstel. Het was best wel zwaar werk.

I-1: Dus uw tante zei, nou ja.

G: Ze bood aan met mijn ouders te praten, met mijn vader te praten. Het was een zuster van mijn vader. Ik zei: "Nou nee. Ik doe dat zelf wel". Ze konden er natuurlijk wel begrip voor opbrengen, maar goed. Het was toch, het viel voor hen ook niet mee.

I-1: Dus ze zeiden niet: "Je bent helemaal mal. Daar komt niets van in".

G: Nee, nee, dat niet. Toen is er hulp gekomen. Toen heb ik bij de Marine gewerkt, verificatie van 's Rijks zee-instrumenten.

I-1: Waar zat dat bij de Marine?

G: Ja, dat was in Wassenaar. Met de Gele Tram ging ik ernaar toe. Nou ja, dat vond ik toch wel leuk. Daar heb ik een aantal maanden gewerkt. Toen heb ik nog wel wat andere sollicitaties gedaan, maar dat lukte toen niet. Toen ben ik bij de Grofsmederij terechtgekomen. En dat was in 1954. Toen ben ik bij de Grofsmederij terechtgekomen.

I-1: Toen was u 21 jaar.

G: Daar heb ik tot 1964 gewerkt, met een onderbreking omdat ik tussendoor naar Engeland ben geweest.

I-1: Dus even kijken of ik het in de tijd kan begrijpen: in 1948 bent u naar huis geroepen, zal ik maar zeggen. Toen heeft u in die zes jaar thuis gewerkt. En een aantal jaren na de oorlog hebt u met die tante gesproken, een beetje vertrouwelijke tante, en die zei: "Nou, je kunt best wel tegen je ouders zeggen dat je ook wel wat meer wil dan alleen maar thuis werken".

G: Ja. Nou, dat is vrij normaal eigenlijk. Je wilt toch wel een centje verdienen.

I-1: Begrepen ze het thuis wel dat u een centje wilde verdienen?

G: Ik weet het niet. Ik kreeg natuurlijk wel een zakcentje, maar ik had natuurlijk geen salaris. De zus onder mij, die was natuurlijk ook van de MULO af en die werkte bij V&D, dus die had een soort salaris. Ze gaf natuurlijk, zoals het ging in die tijd, het geld thuis af. Maar ik wilde dat ook. En zodoende ben ik dan eerst in een baantje bij V&D geweest, maar in 1954 ben ik bij de Grofsmederij gekomen. Eerst deed ik de gewone administratie daar en naderhand deed ik moeilijk factuureerwerk.

I-1: Dat was wel een promotie?

G: Ja, natuurlijk. Dat staat ook in mijn getuigschrift, dat ik belast was met moeilijk factureerwerk.

I-1: Zo goed was u.

G: Kennelijk wel. Toen ben ik daar weggegaan en ben ik een maand of 16 naar Engeland gegaan.

I-1: Wanneer was dat?

G: Dat was in 1958. In '58 ben ik naar Engeland gegaan en in '59 weer teruggekomen.

I-1: Kende u elkaar al? Had u al een band met elkaar, toen?

G: Ja, ja, we kenden elkaar wel natuurlijk. Maar er was nog geen klik.

I-1: En uw jongere zus was u voorgegaan naar Engeland?

G: Ja, ja. Die was er al geweest. Die is naderhand in Zwitserland terechtgekomen. Die heeft daar ook als au pair gewerkt. In het Franssprekende en Duitssprekende gedeelte. En die is op deze manier bij Buitenlandse Dienst terecht gekomen.

I-1: Wat vonden uw ouders daar nu van?

G: Ja, dat viel ook natuurlijk heel erg tegen dat ik dat wilde. Mijn jongere zus dus wel en ja, toen ben ik daar ook terecht gekomen.

I-1: Was u toen nog dat gevoeglijke meisje dat altijd ja zei tegen haar ouders, of was dat toen wel voorbij?

G: Ja, dat was natuurlijk wel het verzet en zo. Ja, je wilde toch wel uitvliegen. Dat hebben onze kinderen ook gehad. Die wilden ook op kamers gaan wonen en die gingen studeren en ze gingen eerst met de trein heen en weer. Ze wilden van dat studentenleven proeven en zo. Ik wilde ook; het was toch een soort vrijheid als je wegging. Thuis werd je erg gecontroleerd. En ja, je moest op tijd thuis zijn. Je werd toch wel heel erg in de gaten gehouden. Ja, dat gevoel; ik was de oudste natuurlijk. Je moest een lans breken als oudste. Je had het toch het moeilijkste. Het was echt wel moeilijk.

I-1: Er zitten toch wel grote verschillen tussen de manier waarop uw moeder haar leven heeft vorm gegeven en u. Ook al waren er overeenkomsten. U ging allebei wel terug naar huis om te helpen, maar na een paar jaar dacht u: ik wil toch wel gaan werken. Ik wil toch wel een beetje voor mezelf gaan zorgen. En uw dochter, u heeft toch ook een dochter?

G: Ja, ja.

I-1: Die is nog vrijer?

G: Ja, ze waren allebei 23 jaar toen ze het huis uit gingen.

[De heer Schmidt: 24 dacht ik].

G: Oh ja, van maart is ze.

[De heer Schmidt: De positie van de vrouw die is toch wel aardig veranderd. Ook in uw gezin en haar moeder en zij en onze dochter].

G: Ja, mijn moeder was op een gegeven moment toch ook, ze werd verkoopster bij V&D, mijn moeder is op een gegeven moment ook wel uitgevlogen. Die heeft ook geprobeerd los te komen.

I-1: Voor haar huwelijk?

G: Ja, voor haar huwelijk.

I-1: V&D was dan ook wel een belangrijke werkgever voor Leiden.

G: Ja, ze is daar verkoopster geweest. Daar had ze het altijd wel naar haar zin. Ze kon er altijd leuk over vertellen. Ik ben er in '54 gekomen bij de Grofsmederij en naderhand toen, in 1958, ben ik naar Engeland gegaan. Au pair, woonde ik in bij het gezin. En voor het kind zorgen en zo, nou ja. Ik ben in twee gezinnen geweest. Het eerste gezin was een Joods gezin. Dat was toch wel wennen, he. Je was van thuis weg. En je zat in een heel andere omgeving.

I-1: Dat was een Joods gezin?

G: Ja, dat waren Joodse mensen. Hoewel niet zo erg praktiserend. Maar ze aten bijvoorbeeld geen varkensvlees. Maar verder viel het wel mee. En toen heb ik ook gesolliciteerd bij een ander gezin en ben ik daar terechtgekomen. Daar was het veel vrijer. De vrouw stond op de barricade voor een politieke partij, de Labour partij. Ik ben wel eens met haar mee geweest. Ging ze mensen toespreken en zo, bij fabrieken. Dat was nog wel interessant. En die man had kantoor aan huis.

I-1: Een soort suffragettes, de vrouwenbeweging in Engeland?

G: Nou, dat was eigenlijk meer vroeger. En hij had een soort kantoor aan huis. Hij deed iets met techniek en zo. En ze hadden nog een Duits meisje in huis voor de huishouding en ik was

hoofdzakelijk voor dat jongetje. Maar naderhand is dat Duitse meisje weggegaan en toen heb ik het allemaal een beetje alleen gedaan.

I-1: Ook het huishouden?

G: Ja. Ik kreeg drie pond per week en dan ging er zeven shilling af voor verzekering. Toen zat ik in de binnenstad en dat vond ik ook wel erg leuk. Ik ging naar evening classes en daar heb ik de Lower Certificate aan de University of Cambridge gehaald, een diploma. Dat was dan taal en een paar voorgeschreven boeken die je moest lezen. Nou, dat heb ik dan gehaald.

Maar toen kreeg ik op een gegeven moment een brief van de Grofsmederij, of ik daar secretaresse wilde worden. En eerst heb ik niet zo gauw gereageerd. Maar toen kreeg ik een tweede brief, met een retourbiljet erbij. Toen ben ik gaan solliciteren. Aan de ene kant dacht ik: ik kan hier toch niet de hele tijd blijven in Engeland en dat vond ik ook wel weer leuk dat ik uitgenodigd werd.

I-1: Ja, dat was wel strelend.

G: En toen zat ik bij de afdeling verkoop, naast de tekenkamer, en zo is het gekomen.

I-1: U keek zo de tekenkamer in en toen dacht u...

G: Daar zaten allemaal mannen. Af en toe zei mijn baas wel eens dat hij niet wilde dat al die mannen het kantoor in kwamen. Ja, en wat kan ik daar nou aan doen? Toen zei hij: "Nou ja, ik begrijp het ook wel, zo een jonge vrouw".

I-1: U was één van de jongsten daar?

G: Nou nee, Ciska was wat jonger. Mijn nichtje heeft daar ook gewerkt. Maar er waren meest mannen, een echt mannenbedrijf.

[De heer Schmidt: Een man of veertig stonden er wel.]

G: In de tekenkamer.

I-1: Maar hoe gaat zo een kennismaking? Het is dus op het bedrijf, u mag daar eigenlijk niet komen. Want ze zeggen: die mannen moeten daar niet komen.

G: We zijn er ook niet zo vreselijk voor uitgekomen. Want mijn baas zei altijd: "Ja, je gaat toch met elkaar?"

I-1: Hij zag het wel?

G: Ja, maar we deden geen gekke dingen he. Het was altijd buiten het bedrijf dat we elkaar ontmoetten.

I-1: Was het dan bij de kerk, of was het gewoon op straat?

G: We zagen elkaar wel in de kerk, geloof ik. En op een gegeven moment zijn we een keertje uit geweest en zo.

I-1: Hoe ga je uit, zo in '58/'59 in Leiden?

[De heer Schmidt: bioscoop].

I-1: Welke film was dat?

G: Dat weet ik niet meer. Jij [man] hield niet eens van films. Je vond dat we een keertje uit moesten gaan. Ik zei: "Joh, laten we een keertje naar de film gaan". Hij zei toen niet: "Daar houd ik niet van". Dat heb ik pas naderhand gemerkt.

I-1: Uitgaan is dus naar de film gaan?

G: Ja, of je ging naar vrienden, of naar danspartijen. Je ging naar Noordwijk en je ging daar wandelen. Je ging koffiedrinken. Ja, dat soort dingen deed je he. Het was niet zo opwindend als het tegenwoordig is.

I-1: Wisten uw ouders dat, dat u kennis had gemaakt?

G: Ja, die zeiden: "Kom maar gauw bij ons thuis".

[De heer Schmidt: Ja, het was 3 januari 1960. Je grootvader was jarig]. [Bernardus Johannes Laken was geb. 3-1-1878; hij overleed Leidschendam 11-2-1963; zijn vrouw J.A. Verbij was overleden 19-10-1957]

G: Mijn grootvader, mijn vaders vader, was alleen; die heeft een poosje bij ons in huis gewoond. Die was 3 januari jarig. Toen kwam dus de familie, de Lakens familie. Kees van Noort kwam toen, weet je nog, die zei: "Denk erom dat je goed voor haar zorgt". [tante Barbara Johanna Maria Laken was getrouwd met C.M.A.L. van Noort]

I-1: Wie was Kees van Noort?

G: Een ambtenaar, een neef.

I-1: Die zei zo: "Zorg goed voor mijn nicht"?

G: Het was natuurlijk allemaal spannend.

I-1: Gingen uw ouders akkoord of hadden ze er niets over te vertellen?

[De heer Schmidt: Ze was natuurlijk niet zo jong meer, hè.]

I-1: Dat was toen niet zo jong meer, u was 27?

G: Ja, ik was 27 jaar.

I-1: Ja, het was dus een goede partij?

G: Ja, de families kenden elkaar toch wel. Mijn vader kende zijn broer, want die zat in hetzelfde koor. En hij was katholiek. Er waren geen bezwaren.

I-1: Was dat belangrijk?

G: Ja, dat was belangrijk, ja, ja. Voor jouw ouders ook natuurlijk. We hebben niet zo lang verkering gehad. Toen hebben we op een gegeven moment een huis gekocht. Dit huis. En daar wonen we nog altijd.

I-1: Dat hebt u in 1961 gekocht, vertelde u vorige keer.

G: Ja, toen zijn we in 1962 getrouwd.

[De heer Schmidt: We hebben met Huurman gepraat. Het zou in mei 1962 klaar zijn, maar het werd steeds uitgesteld. Het werd in oktober 1962 opgeleverd.]

G: Ja, 26 oktober kregen we de sleutel.

I-1: En was u toen al getrouwd?

G: Ja, we waren al getrouwd. We waren in augustus al getrouwd. Mijn zus [Karien] zat in het buitenland, zat in buitenlandse dienst, en die kwam over. We vonden het wel leuk om in de zomer te trouwen. En toen zijn we naderhand op reis geweest.

I-1: Maar u had toen nog geen huis?

G: Hij kwam af en toe dan een nachtje bij ons thuis slapen. Ja, zo ging dat. Maar we konden via de Grofsmederij ook een hypotheek krijgen. Dat was voor het personeel. Met gereduceerde rente.

[De heer Schmidt: Via Huurman was de rente 4,5 % en via de Grofsmederij voor 3,5 %.]

G: Dat was wel de moeite waard.

I-1: En moest u ook geld meenemen?

G: Ja, vijfduizend gulden.

[De heer Schmidt: Ja, vrij veel hoor. Vijf en een half duizend gulden. De huizen kostten 24 duizend. En daar ging 3,5 af. Twee en een half, dat kreeg je. En die duizend gulden kon je verdienen als je er tien jaar woonde. Na die tien jaar was die duizend ook voor jou.]

G: Dat was een toeslag Eigen woningbezit. Dat had je toen; die gemeentes bevorderden dat.

[De heer Schmidt: Je kon 15 duizend hypotheek krijgen, dus er bleef vijf en een half duizend over. Die moest je zelf financieren.]

I-1: En dat kon u?

[De heer Schmidt: Ja, moeilijk. Ik heb een gedeelte geleend bij mijn broer. Het is gelukt.]

G: Ik ben een paar jaar blijven werken. Dat kon toen als getrouwde vrouw, blijven werken. En dat is toen zo gebeurd.

I-1: U had niet zoiets van: dat risico is me te groot, dat durf ik niet?

G: Nee, nee.

[De heer Schmidt: Met huren maakte dat niet zoveel uit. Huren waren toen 80 gulden in de maand. Als je dat uitrekent, kom je op hetzelfde uit. En mijn vader zei: dat moet je doen.]

I-1: Uw vader en uw broer konden ook wat helpen?

[De heer Schmidt: Mijn oudste broer, die was niet getrouwd. Op een gegeven moment kreeg hij ook verkering, dus wilde hij het geld terug. Zij is blijven werken. We hebben het heel snel afgelost.]

G: We waren blij dat we dat niet extra hoefden te lenen via de bank.

I-1: En uw zoon, die is de oudste?

G: Ja. Maarten is in '66 geboren. En mijn dochter is in '67 geboren.

I-1: Maar geen twaalf kinderen?

G: Nee, nee.

I-1: Daar waren de tijden in veranderd?

G: Daar waren de tijden ook in veranderd. Daar hadden we geen van beiden zin in.

I-1: Dat was voor u een uitgemaakte zaak?

G: Een derde kind, ik heb nog een keer een miskraam gehad. Nee. Ik vond het wel leuk zo. En jij zei ook: "Laten we er maar een punt achter zetten. Het is wel mooi genoeg".

I-1: Anders dan uw moeder en grootmoeder.

G: Ja, je had toen de pil, er waren veel meer mogelijkheden. En mijn ouders en die gezinnen bleven kinderen krijgen tot ze in de overgang waren.

I-1: Maar daar speelde ook de kerk een rol in, toch? Speelde die in uw tijd dan niet meer die rol?

G: Nee, dat hebben wij niet gemerkt. Absoluut niet.

I-1: Wat zijn nou de verschillen tussen uw moeder en u en uw dochter qua mogelijkheden? Zijn dat nou totaal andere mogelijkheden?

G: Onze dochter leeft natuurlijk in een andere tijd dan ik en mijn moeder. Maar we waren allemaal, mijn moeder had ook iets vooruitstrevends. Want toen ze al getrouwd was, heeft ze toch ook vrijwilligerswerk gedaan. Ze zat in de St. Elisabeth-vereniging. Ze ging zieken en bejaarden bezoeken. Ze had dan bonnen, ze had iets extra's voor de zieken. En dan kreeg je iets bij de slager of bij de kruidenier. Zo ging dat. Dat deed mijn moeder toch.

I-1: U had een vooruitstrevende moeder?

G: Ja.

I-1: Bent u ook vooruitstrevend?

G: Dat we 's avonds of 's middags naar les gingen en dergelijke, dat wel. En toen ik getrouwd was ook en de kinderen er al waren. Ik werd bij de gymnastiekvereniging lid. En daar werd ik secretaresse voor en ik ging in het bestuur. Ik heb altijd wel dingetjes gedaan, altijd actief geweest, tot nu toe nog.

I-1: U bent nu bij de Vereniging van Huisvrouwen actief? En in de parochie?

G: Nou, dat doe ik nu niet meer. Sinds kort niet meer. Ik bracht het kerkblad rond. Dat was te belastend, dat rondlopen. Dat moest ik op de fiets gaan doen en iedere keer afstappen. Dat was toch ook een beetje lastig. Dat ging heel soepel hoor, toen ik aangaf dat ik dat niet meer kon doen. Ik kon dat niet meer. Ik was 84, 85. Ik zei: het spijt me, maar het gaat niet meer.

I-1: Maar de Vereniging van of voor Huisvrouwen, dat weet ik eigenlijk niet?

G: Ja, tegenwoordig heet het NVVH-Vrouwennetwerk. Maar weet je, ik zoek dat boekje. Ik ben bezig met de maandberichten te maken. (Ze pakt het boekje). Kijk eens, zo ziet het eruit.

I-1: Dit is gewoon nog het oude logo.

G: Dit staat voor Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen. Maar nou heet het gewoon Koninklijk, ja, het is ook koninklijk sinds kort. NVVH is een beetje loze naam. Maar dat geeft de herkenbaarheid natuurlijk.

I-1: En dat is een maandblad waar u in schrijft? U bent hoofdredacteur?

G: Ja, ja. Ik zit in de redactie. Ik maak het ook. Ik doe het samen met mijn zus. Ik ga ook nog achter advertenties aan. Er komen steeds minder mensen die dat kunnen doen. Die dit werk kunnen doen, natuurlijk. Van de 600 leden zijn we nog maar met vijf bestuursleden over. Nou ja, iedereen heeft zijn portie. Het vergrijst ook. Ja, dat is wel heel jammer hoor. We doen toch wel heel leuke dingen. Maar goed, ik organiseer ook de lezingen. Je mag dit (maandblad) wel meenemen, kun je zo eens kijken. Dit heb ik georganiseerd. Een power point presentatie van hoogtepunten over Rusland.

I-1: Het zijn allemaal wat grijze oude mensen?

G: Ja, de jongste is 70, de anderen zijn 80 of 90. We hebben zelfs, ze is er pas af, maar die is 100. We bestonden 100 jaar, pas geleden, en één mevrouw die werd ook 100. Heel speciaal.

I-1: Maar dat klinkt toch wel dat dit over 20 jaar niet meer bestaat.

G: Nee. Daar ziet het echt naar uit, ook landelijk he. Het is een landelijke organisatie. En die hebben afdelingen overal. Maar er worden ook steeds meer afdelingen opgeheven, bij gebrek aan kader. En ook dat je steeds minder leden krijgt. Wij hebben ook niet zoveel leden meer.

I-1: En niet zoveel geld meer?

G: Nee, nee, nee. Nou, we hebben nog wel een aardige kas, moet ik zeggen. Indertijd zaten wij in de binnenstad, in de Caeciliastraat. We hadden een pand, een voormalige school; de huur van dat pand

was eigenlijk de subsidie van de gemeente. Beneden zat er een dansschool. De gemeente wilde ons er wel uit hebben. Toen moesten we huur gaan betalen en dat was 17.000 euro per jaar. Maar dat konden we van die paar honderd leden natuurlijk niet opbrengen. Toen zijn we gaan zoeken. Hier aan de overkant, aan de Schubertlaan, hebben we een speeltuinvereniging en die hebben een clubhuis. En dat huren we dan voor een tientje per uur.

I-1: Want waarom zou het belangrijk zijn dat die vereniging bestaat? Heeft bestaan, nu bestaat en in de toekomst nog bestaat?

G: Nou ja, er is natuurlijk minder belangstelling voor, want de vrouwen van nu die werken, die hebben andere belangstellingen. Die gaan naar een sportschool of die sporten, of die hebben een gezin en zo. Mensen die we krijgen dat zijn gepensioneerden. Maar ja, die zie je ook maar mondjesmaat. Het wordt steeds moeilijker.

I-1: Het is toch ook een vereniging geweest die zich hard heeft gemaakt voor de positie van vrouwen, de ontwikkeling van vrouwen?

G: De consument en zo. Het was eigenlijk een consumentenvereniging van oorsprong. Goederen werden gekeurd. Goedgekeurd door de Nederlandse Vereniging Van Huisvrouwen. Dat was een soort stempel. Daar zijn ze mee gegroeid. Toen we nog in de Caeciliastraat zaten, hadden we tweemaal per jaar een kledingbeurs. Daar werd kleding ingebracht, gesorteerd, genummerd, gemerkt. Een paar dagen verkoop en de rest ging terug. De mensen die ingebracht hadden, kwamen informeren wat er verkocht was. Twintig procent van de verkoopprijs was voor de vereniging. Daar hebben we altijd wel aardige inkomsten van gehad. En zodoende heeft de afdeling Leiden wel een aardig kapitaal. Wij kunnen wat dat betreft nog wel voortbestaan. Maar gebrek aan kader en natuurlijk ook aan leden. Ja, het vergrijst enorm. Af en toe komt er wel eens iemand bij. Iedereen vindt het wel hartstikke leuk. De mensen die er zijn, zijn heel enthousiast.

I-1: Het is meer een gezelligheidsvereniging?

G: Ja, een gezelligheidsvereniging. We proberen ook een thema, themagerichte dingen te doen.

I-1: Was uw moeder ook al lid, bijvoorbeeld?

G: Nee, mijn moeder niet.

I-1: U bent zelf lid geworden?

G: Ja, maar ik heb bijvoorbeeld mijn twee zussen lid gemaakt. En in de straat mensen. Zo krijg je je mensen.

I-1: Maar waarom zou je lid worden van deze vereniging en niet bijvoorbeeld van de consumentenbond?

G: De consumentenbond organiseert geen bijeenkomsten. Wij hebben leuke excursies, leuke cursussen. We hebben onlangs, via één van onze bestuursleden, professor Boersema uitgenodigd en die gaf een lezing over Paaseiland. En laatst over emigratie naar Amerika. Ik ben er niet bij geweest hoor; het was een cursusochtend op de donderdagochtend. Ik heb dan mijn eigen taak en daar heb ik dan toch wel genoeg aan.

I-1: Het heeft dan een functie in de ontwikkeling van vrouwen?

G: Ja, goed. Ik ben er al 35 jaar lid van en ik zit misschien al 20, 25 jaar als lid in het bestuur. Want toen ik daar lid van werd, was ik natuurlijk ook al 60 of 55 jaar. Ze hadden al gauw door dat ik van alles gedaan had. Ik werd meteen gevraagd om bij de kledingbeurs te helpen. Toen dacht ik: nou, ik ben geen lid geworden om dat te gaan doen. Nou ja. Op een gegeven moment kon ik het secretariaat krijgen, maar dat had ik natuurlijk al jaren gedaan. Toen dacht ik: de organisatie, evenementenleidster, dat leek me wel wat. Dus ik organiseerde lezingen en het kerstgebeuren en dat soort dingen.

I-1: Want u heeft een groot netwerk hier in Leiden en omstreken?

G: Ja, ik heb natuurlijk een heel archief; mensen kennen je. Je krijgt mailtjes van mensen die lezingen geven en zo. Ja, dat gaat me nog steeds aardig af; ik kan nog altijd aardig mensen vinden. Ja, we hebben ook een landelijk blad. Omdat je lid bent van deze vereniging ben je ook landelijk lid. We betalen € 45 per jaar aan deze Leidse vereniging en daar gaat een gedeelte van € 10 of € 12 naar het hoofdbestuur; die werken er ook aan.

I-1: Zijn er ook allochtone vrouwen lid van?

G: Nee, dat lukt niet. We hebben het wel geprobeerd. Wij gingen dan daar naar toe, naar die bijeenkomsten, maar dat is toch een beetje doodgebloed, want zij kwamen niet bij ons. Dan houdt het op.

[De heer Schmidt: Jij bent ook wel eens naar de moskee geweest.]

G: Ja, we zijn wel eens met een soort excursie naar de moskee geweest. We zijn naar de Jozefkerk, een katholieke kerk, geweest en we zijn naar de joden in Amsterdam, naar de synagoge, geweest. Dat hebben we gedaan. Hier in de moskee, daar heb ik op de grond gezeten, die moskee bij de Sumatrastraat.

I-1: Goed. Gaan we eens even kijken, er is zo'n anderhalf uur voorbij. Is er nog iets waarvan u zegt: dat wil ik toch graag kwijt, een stuk geschiedenis?

G: Deze vereniging is natuurlijk ook een soort geschiedenis. Hoe is dat vroeger ontstaan, dat was een soort dienstbodekwestie.

I-1: Dienstbodekwestie, in welke zin?

G: Dat was heel vroeger toen de mevrouwen altijd dienstmeisjes hadden en zo. Dat lukte op een gegeven moment niet meer. En toen gingen die mevrouwen, die wilden ook wat eigenlijk, zo is dit eigenlijk ontstaan, ook een soort consumentenvoorlichting geven aan de mensen.

I-1: Ik geloof niet dat ik het helemaal begrijp: toen de dienstboden weggingen?

G: Toen had je dat die meisjes niet meer in huizen gingen werken. Je had toen fabrieken; daar werd ook meer verdiend. Maar goed, op een gegeven moment hebben deze vrouwen zich verenigd en zijn dit op gaan richten en dan ging het hoofdzakelijk over consumentenvoorlichting.

I-1: Want waren het een beetje de goeieden?

G: De elite, ja, want vroeger werd het de bontjassenclub genoemd. Dat heb ik niet meer meegemaakt, hoor. Je werd gekeurd, als je lid wilde worden van de vereniging.

I-1: Ballotage, was dat in Leiden ook zo?

G: Dat is in Leiden ook geweest. Een soort forum: dan werd je ondervraagd wat je deed en wat je achtergrond was en dan kon je lid worden.

I-1: Bent u ook bevraagd?

G: Nee, ik ben spontaan lid geworden. Er waren nog wel wat van de oude garde, die waren nog wel bestuurslid, dat werd natuurlijk wel een beetje minder.

I-1: Dat was voor de Tweede Wereldoorlog.

G: In de oorlog heeft dat een poosje stilgelegen en na de oorlog is dat weer verder gegaan. Nu heet je gewoon de voorzitter, maar toen was het mevrouw de presidente. Je was altijd mevrouw; je werd niet bij je meisjesnaam genoemd.

I-1: U werd hier dus lid van en niet van de Rebecca's of de Loge?

G: Nee, ik ben jaren lid geweest van de gymnastiekvereniging; daar heb ik allerlei werk gedaan. Op een gegeven moment dacht ik: ik kan toch niet altijd blijven huppelen, en in de krant stond wel eens een artikeltje. Toen heb ik opgebeld. Ze wilden me natuurlijk best wel hebben als lid. Zodoende ben ik erbij gekomen. Dat is zeker 35 jaar geleden dat ik lid geworden ben en ik heb er nooit spijt van gehad. Ik vind het wel leuk, ook een soort gezelligheid, en je hebt ook contacten en dergelijke. Er wordt van alles georganiseerd, nog steeds.

I-1: Is uw dochter ook lid? Heeft u geprobeerd om haar lid te maken?

G: Nee, die zit in de gymnastiek; dat heb ik vroeger ook gedaan. Misschien als dit nog bestaat dat ze hier ook wel lid van wordt. Je hebt tegenwoordig ook de ANBO, die organiseren ook wel leuke dingen.

I-1: Dat is de bond van ouderen?

G: Je hebt ook van de katholieke. Je hebt in Voorschoten ook een vereniging, KVO heet dat. In Voorschoten heb je een Vereniging Ouderen Voorschoten, VOV heet dat en die organiseren ook. Ik heb wel contact met ze, want die vragen aan mij: "Die en die wil een lezing geven. Is dat wat? Wat kost dat?" Zo gaat dat. Zo kom je aan de mensen.

I-1: Dus binnen Leiden bent u wel een van de vrouwen die een heel groot netwerk heeft?

G: Jazeker; ook wel buiten Leiden hoor. Met mensen in Katwijk heb ik contact en in Haarlem. Omdat het landelijk is, heb je ook wel. Uit Harderwijk heb ik met de voorzitter leuk contact en die geeft me

ook wel eens tips voor lezingen. We sturen dit boekje naar elkaar op en dan zien zij: dat organiseer jij. Goh, wat is dit, is dat leuk?

I-1: Dus zelfs met vrouwen uit Harderwijk, die ziet u niet zo vaak?

G: Die zie ik niet, alleen aan de telefoon, en ik krijg hun boekje, nou ja, ik krijg het digitaal. Dan lees je ook wat zij doen, in Waalwijk ook, hoe ben ik daaraan gekomen? Mijn zus ging op reis, Karien, en toen kwam ze de evenementenleidster tegen van Waalwijk. En toen kwam ze zo in gesprek. En ze zei: dat doet mijn zus in Leiden ook. Nou ja, zodoende zijn we aan elkaar gekomen. Dus ik heb van haar wat adressen gekregen voor een lezing met Kerstmis. Had ik een heel leuk gezelschap met een harpiste en een vrouw die kerstverhalen vertelde met als achtergrond een harp. Het was wel een beetje kostbaar, want ze kwamen van verder weg. Dat heb je dan als je mensen van niet uit de buurt vraagt: ze vragen allemaal reiskosten. Want die mensen die die lezingen geven zijn vaak gepensioneerd van het onderwijs. Die geven dan in hun vak soms nog lezingen en die vragen dan € 100 of € 150 voor een middag en dan reiskosten ook vaak. En sommigen hebben ook echt wel goede spullen, die hebben zelf een beamer, een laptop en een stickje nemen ze dan mee, daar kan je dan ook gebruik van maken. Dat is bij Oud Leiden ook. Ik ben naar een lezing van Oud Leiden geweest en die had het over stations in Nederland en toen zei ik: "Wilt u het ook bij de Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen geven"? En dat is zo gebeurd. Zo gaat dat.

I-1: Hij was zelf architect van stationsgebouwen?

G: We hebben in Leiden al meerdere stations gehad; daar heeft hij ook beelden van en daar vertelt hij dan over. Zo kom je er aan.

I-1: Nou heeft deze vereniging geen specifiek katholieke signatuur; dat is voor u geen overweging geweest?

G: Nee, die is voor alle gezindten. Maar ze zijn niet echt gekleurd, ook niet politiek gekleurd.

I-1: Ook niet liberaal, met al die bontjassen?

G: Nee, dat is echt wel over.

[Echtgenoot: Ik heb wel de indruk dat er weinig katholieken bij de christelijken waren.]

G: Hoewel we ook wel politieke scholingscursussen hebben gegeven, maar dat was dan weer een beetje andere tak die dat deed, en dan kwamen diverse partijen praten. Dus niet alleen de PvdA en de KVP, maar diverse.

I-1: In deze tijd rond verkiezingen.

G: We hebben zelfs wel eens iemand van het Europees parlement gehad. We zijn toen ook een dagje naar het Europees parlement geweest. Dat was top hoor, we hebben daar een lunch gehad, dat was heel leuk, in Brussel.

I-1: Zijn er wat u betreft nog onderwerpen waarvan u zegt: dat wil ik nog graag vertellen, om vast te leggen.

G: Dit is natuurlijk ook wel, ik zou het best wel leuk vinden om dit wat bekendheid te geven eigenlijk, het vrouwen netwerk, omdat het toch een beetje een dood kindje met een lam handje is, tegenwoordig.

I-1: Waarom is die vereniging zo belangrijk, u wil er bekendheid aan geven?

G: Omdat het toch wel een heel leuke vereniging is en vooral voor ouderen wel wat is. Want je hebt heel veel ouderen, die hebben niet veel scholing gehad, niet veel school gehad. Maar die toch wel wat meer willen weten, dat zijn toch wel interessante lezingen over Rusland of dit soort dingen.

[De heer Schmidt: Ik heb wel de indruk dat die behoefte minder is door al die moderne middelen die je tegenwoordig hebt. Dat was er vroeger allemaal niet.]

I-1: Maar het heeft wel een andere lading, je kan ook zeggen: alles van Oud Leiden kan je ook allemaal zoeken.

G: Als je naar Oud Leiden kijkt, zie je hoofdzakelijk mannen en allemaal senioren. Je ziet ook heel weinig jonge mensen. Hoeveel leden hebben ze in een stad van bijna 100.000 inwoners? Dan valt dat toch tegen van het aantal leden wat ze hebben, 3000 leden.

I-1: Dat vind ik toch redelijk veel. Vergeleken bij andere steden hebben wij een hoger percentage.

[De heer Schmidt: Als je dat betreft op het totaal, dan had dat best meer gekund. Voor de kosten hoef je het eigenlijk niet te laten.]

I-1: Dat geldt ook hiervoor. € 45, er zijn toch niet zoveel mensen die dat niet kunnen missen.

G: Ik moet toch zeggen: wij krijgen nog altijd subsidie van de gemeente voor de evenementen. Het moet geen spelletjesmiddag zijn, bij wijze van spreken, het moet wel een beetje educatief zijn.

I-1: Dus de gemeente staat wel achter de doelstelling?

G: Ja.

I-1: Het is alleen toegankelijk voor vrouwen?

G: Het is alleen voor vrouwen. Hij komt er ook wel eens om te helpen of zo.

I-1: Het gaat u echt aan het hart, die vereniging.

G: Dat vind ik nog altijd leuk; ik heb er leuke kennissen, vrouwen die ik ken. Ook veel alleenstaande vrouwen vinden het leuk om daarheen te gaan.

[Pauze]

G: Hier wordt mijn vader nog genoemd in het boekje van Oud Leiden van de begraafplaats, het 180-jarig bestaan, "Th. Laken, een stille werker in Gods wijngaard, die er zijn zilveren jubileum vierde. Hij was goed voor 5000 teraardebestellingen. In augustus 1990 werd de begraafplaats gesloten". Dit staat dus in dat boekje; ik heb het altijd bewaard.

I-1: Van wanneer is dit boekje?

I-2: Wat was de geboortedatum van uw vader?

G: 1904, 6 september, en mijn moeder was ook van 1904. Het was Oud Leiden van maart 2009. Toen is ook het boek uitgekomen van 180 jaar Zijlpoortbegraafplaats.

I-1: Dat is wel een mooie tekst, van uw vader.

G: Jazeker.

I-1: Hoe heette die, een stille werker in Gods wijngaard?

G: Ik weet niet wie dat artikeltje geschreven heeft.

I-2: Kan ik dat ook fotograferen en als bijlage erbij doen?

I-1: Dan is het ook handig om dit te doen, want dan weten we waarin het staat.

Hierna worden foto's en artikelen bekeken.

Klassenfoto Heilig Hartschool 5^e klas met Juffrouw Lub, Mw Schmidt is omcirkeld (pag 4)

Schoolfoto Heilig Hartschool 5^e klas (pag 4)

Huis op de RK Begraafplaats Zijlpoort (pag 5)

Met jongere zus en step bij huis op de RK Begraafplaats Zijlpoort (pag 5)

Met jongere zus en geitje (pag 9)

Grofsmederij aan de Zuidsingel (pag 5)

Foto Jos Schmidt toen ze ca 27 jaar was

Diploma

UITGEREIKT DOOR DE

ned. roomsch-kath. Bond van „GROOTE” SCHRIJVERS „ST. GENESIUS”

GEVESTIGD TE ROTTERDAM

BISSCHOPPELIJK EN KONINKLIJK GOEDGEKEURD

OPGERICHT 4 MEI 1919

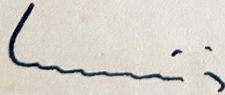
op 26 Februari 1949 is met gunstig gevolg geëxamineerd te Den Haag
Johanna Bernardina Maria Laken

en is haar het diploma als **typiste** uitgereikt.

namens het hoofdbestuur van de ned. r.-kath. Bond
van „GROOTE” SCHRIJVERS „ST. GENESIUS”

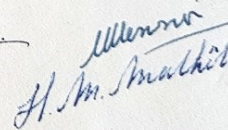
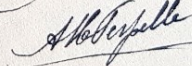
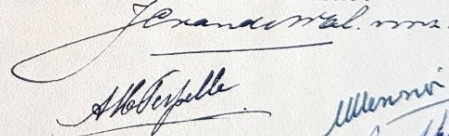

VOorzitter

SECRETARIS

DE EXAMEN-COMMISSIE:

Diploma

uitgereikt door de

ned. roomsch-kath. Bond van „GROOTE” schrijvers „st. genesius”
 gevestigd te Rotterdam bisschoppelijk en koninklijk goedgekeurd
 opgericht 4 mei 1919

op 26 Maart 1949 is met gunstig gevolg geëxamineerd te Amsterdam
Johanna Bernardina Maria Laken
 en is haar het diploma als kantoorstenograaf in de nederlandse taal
 snelheid 130 lettergrepen per minuut gedurende 10 minuten uitgereikt.

namens het hoofdbestuur van de ned. r.-kath. bond
 van „GROOTE” schrijvers „st. genesius”

[Signature] VOORZITTER

[Signature] SECRETARIS

de examen-commissie:

[Signature]
[Signature]
[Signature]
[Signature]

Diploma Stenograaf 1949 (pag 6)

FEDERATIE VAN INTERNATIONALE STENOGRAFIE-LERAREN

GOEDGEKEURD BIJ KONINKLIJK BESLUIT
HOOFDZETEL 'S-GRAVENHAGE

Diploma

SNELHEIDSCERTIFICAAT SYSTEEM „Grootte”

De Federatie van Internationale Stenografie-Leraren verklaart, ingevolge officieel ingesteld onderzoek en op voordracht der examen-commissie dat:

MEJUFFROUW
DE MEER

geboren te Leiden J. B. M. Saken

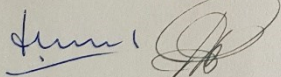
31-8-'33

op heden heeft gestenografeerd in de Engelse taal met een snelheid van minstens 100 lettergrepen per minuut, naar dictee en in staat is het stenogram woordgetrouw uit te werken.

Certificeert dat houder(ster) dezes 100 lettergrepen per minuut stenografeert en wat snelheid van schrijven aangaat de bekwaamheid bezit om als steno-correspondent(e) op een handelskantoor op te treden.

De Leraren,

Leden der examen-commissie:

'S-GRAVENHAGE, 20-6-'59

Het Hoofdbestuur der Federatie:

de Voorzitter,

de Secretaris,

Diploma Stenograaf Engels 1959 (pag 7)

ardag van de Führer

lag van Adolf Hitler werd overal in het Duitse Rijk ge-
o april 1943 kwamen Duitse militairen en NSDAP'ers
ndse NSB'ers en sympathisanten in de Stadsgehoor-
voor een "sobere" feestavond. De nederlaag in Sta-
nog vers in het geheugen. Op het toneel links was
eeld van de Führer, die 54 jaar oud was geworden.
Op de onderste foto staat helemaal rechts de Leidse
ter. Na wat toespraken en muziek door een Duitse
de avond besloten met het zingen van het zesde
het Wilhelmus (met de strofe 'de tirannie verdrij-
mijn hert doorwondt'), het Horst Wessellied en het
llied, die door de aanwezigen op gepaste wijze en
rst werden meegezongen. Het zingen van het zesde
het Wilhelmus is in de bezettingsverhoudingen op-
naar het was niet ongebruikelijk. De NSB was voor
n sterke voorstander van het Wilhelmus geweest en
tot het standaardrepertoire op bijeenkomsten. Die
1 niet volledig afgebroken in de bezettingstijd.

• Een afgedwongen begrafenis op de RK Begraafplaats Zijlpoort

Op 24 juni 1941 overlijdt in een Amsterdams ziekenhuis de
uit Leiden afkomstige Wilhelmina Paardekooper-Van Galen;
kameraadske Paardekooper, want zij was net als haar man – de
eveneens uit Leiden afkomstige Adriaan Paardekooper – over-
tuigd lid van de NSB. Zij wordt op haar sterfbed, kennelijk op
haar oude geloof terugvallend, bediend door kapelaan G.J.W.
van Dijk, die ook een 'bewijs voor kerkelijke begrafenis' afgeeft.
De familie wil de overledene nu kerkelijk begraven in Leiden,
op de begraafplaats Zijlpoort na een dienst in de Hartebrug-
kerk. Omdat de familie in typische NSB-stijl ruchtbaarheid
geeft aan het overlijden, vreest kapelaan M. Booms in Leiden
NSB-rituelen en weigert medewerking. De bisschoppen heb-
ben immers actieve steun aan de NSB verboden op straffe van
weigering van de sacramenten. Dat accepteert de (entourage
van) de familie niet en onder dreigementen van allerlei soort,
vooral van de WA, wordt vervolgens het hele ritueel op 30 juni
1941 afgedwongen. Daarbij loopt de WA demonstratief door de
stad achter de lijkkoets. Op de begraafplaats wordt door velen
de Hitlergroet gebracht. De NSB-filmdienst maakt er beelden
van en dat resulteert ook in een item in het Polygoon bioscoop-
journaal met als titel 'Leiden: Kerkelijke Politieke Misstanden'.
Het hier getoonde beeld is uit dat filmpje afkomstig. Het is een
helder voorbeeld van het provocerende en triomferende open-
bare optreden van bepaalde NSB-groepen in de beginjaren van
de bezettingstijd. Opmerkelijk is dat in de administratie van de
begraafplaats van deze begrafenis geen spoor is terug te vinden.
Deze is kennelijk als ongeldig niet geregistreerd.

'Een oase van rust' bij de Zijlpoort

'Een begraafplaats in een eenzaam oord omgeven met boomgewas'. Dat vroegen de Leidse rooms-katholieken in 1827 aan het stadsbestuur. Eind achttiende eeuw was de gelijkstelling der religies in Nederland tot stand gekomen en de katholieken konden nu vrijelijk hun godsdienst beoefenen. De tijd van de schuilkerken e.d. behoorde definitief tot het verleden. Een van hun wensen was een eigen begraaf-

plaats. Na enig gemor gaf het stadsbestuur hun daarvoor een stuk grond bij de Zijlpoort, toen nog ver buiten de bebouwde kom gelegen. Er mocht tevens een kapel met klokkentoren worden gebouwd, maar toestemming om die klok te luiden kreeg men niet, hoezeer land-
deken P.A. Kervel, een der initiatiefnemers, ook betoogde dat klokgelui hóórde bij een r.k. begrafenis. Pas ruim zestig jaar later kwam die

toestemming er alsnog.

Het valt te lezen in 'Een oase van rust' – 180 jaar R.K. Begraafplaats Zijlpoort, een met veel liefde samengesteld boek vol interessante details dat eind vorig jaar verscheen. Op 19 november 1828 werden de eerste r.k. doden begraven bij de Zijlpoort. Om de belangstelling voor deze gebeurtenis binnen de perken te houden werd aan de toeschouwers een entree van 25 cent geheven. Voor de inwijding van de kapel vroeg men zelfs f 1.25, wat in die dagen een vrij groot bedrag was. Relbewuste jongeren zorgden in die begintijd nogal eens voor onrust bij de r.k. begrafenissen, maar over het algemeen viel de papenhaat in Leiden mee. Tot ver na de Tweede Wereldoorlog kon men bij de Zijlpoort kiezen uit vier klassen van begraven.

Jarenlang ging alles rustig toe in deze oase, zoals het ook hoort bij een begraafplaats. Het 100-jarig bestaan

Artikel 'Oase van Rust' over RK begraafplaats Zijlpoort (1) (pag 20)

In 1928 werd ook kalm gevierd, met een requiemmis en een feestelijk ontbijt. Een markante figuur was opzichter-grafdelver Th. Laken, 'een stille werker in Gods wijngaard', die er zijn zilveren jubileum vierde. Hij was goed voor 5000 teraardebestellingen. Op 1 augustus 1969 werd de begraafplaats gesloten. Het kerkhof was vol en uitbreiding niet mogelijk. Lag de begraafplaats in 1828 nog in een uithoek, door de stadsontwikkeling was hij nu binnen de bebouwde kom gekomen. Alleen nog voor bijzettingen in familiegraven kon men bij de Zijlpoort terecht. Om de problemen op te lossen stond de hervormde begraafplaats Rhijnhof toe dat een deel van haar grondgebied werd ingericht voor katholieken. Maar vanaf 1985 is 'De Zijlpoort' weer in bedrijf. Begraven in klassen werd afgeschaft. Het boek brengt allerlei aspecten van de begraafplaats in beeld: bouwgeschiedenis en inventaris van de kapel, katholieke rituelen bij het graf, symboliek en flora en fauna op de begraafplaats en de vernieuwing van de funeraire stadsoase. Ook heeft men weten te achterha-

len wie er allemaal sinds 1828 zijn begraven. Die gegevens zijn op een cd-rom gezet. Veel beroemdheden liggen er niet. De bekendste is de natuurkundige prof. dr. W.H. Keesom (1876-1956), de assistent van Kamerlingh Onnes. Voorts J.A.F. Coebergh (1841-1922), in zijn tijd de katholieke notaris van Leiden. Hij woonde in het pand waar nu het Trianon-theater is gevestigd. En J.F.X. Sanders (1876-1939), de man van de zeepfabriek. 'Een diepgelovig katholiek, maar ook iemand die naast de bijbel oog had voor de buidel'. Hij gaf zijn personeel altijd vrij op typisch katholieke feestdagen, maar dan moesten ze daarna wel een week of twee iedere dag een half uur langer werken.

'Een oase van rust', samenstelling R. van Maanen, D. Steures, W. Hettinga. Uitgave van de Stichting R.K. Begraafplaatsen voor Leiden. Met cd-rom. Prijs voor leden van de Historische Vereniging Oud Leiden: 20 euro. Verkrijgbaar bij het Regionaal Archief Leiden. Of te bestellen bij W. Hettinga, tel. (071)-5143191.

Boek over Leidse dwangarbeider

Tussen 1942 en 1945 werden circa 250 Nederlanders gedwongen tewerkgesteld in een werkkamp in Kleinmachnow bij Berlijn. De meesten waren metaalarbeiders en kwamen uit Leiden. Ze moesten onderdelen voor vliegtuigmotoren produceren in de Dreilindenfabriek, een vestiging van de firma Bosch. De vader van oud-Leidenaar Ruud de Koning was één van die dwangarbeiders. Hij vond na de oorlog een groot aantal brieven uit die tijd en schreef aan de hand daarvan een boek getiteld 'Brieven van mijn vader Henk de Koning uit Duitsland en Tsjecho 1942 - 1945'. Het boek wordt zaterdag 28 maart gepresenteerd in wijkcentrum Matilo, Zaanstraat 126, tussen 13 en 15 uur (het eerste exemplaar wordt om 14 uur overhandigd). In de zaal is een kleine expositie ingericht met foto's, brieven en documenten.